

HAKAS TÜRKÇESİNDE BİRLEŞİK İSİMLER

Mehmet Kara *
(Ankara)

The Compound Noun

Abstract: In this article by scanning through the grammar books, dictionaries and various types of works in the Khakas Turkish the compound nouns have been found and their equivalent in Turkey Turkish have been given. Because one or two worded concepts in Turkey Turkish are expressed with the two or more worded concepts in Khakas Turkish we assumed that Khakas Turkish literary language have not been evolved yet; beside this we determined that some compound nouns in Khakas Turkish are used likewise to the Old Turkish.

Key Words: Compound noun, wordsgroup, noun, Khakas Turkish

Giriş

İki veya daha fazla sözcükten oluşan birleşik isimler, Türkçede yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu çalışmada, Khakas Türkçesindeki birleşik isimlerin, Türkiye Türkçesindeki karşılıkları araştırılmıştır. Çünkü Türkiye Türkçesindeki bir veya iki sözcükten oluşan kavramlar, Khakas Türkçesindeki iki veya daha fazla sözcükten oluşan kavramlarla ifade edilmektedir. Bu çalışmada, Khakas Türkçesindeki birleşik isimlerin, Türkiye Türkçesindeki karşılıkları araştırılmıştır.

* Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkçe ve Dilbilimi Bölümü, Yrd. Doç. Dr., Ankara 2008, mehkara@gazi.edu.tr
M. Kara, "Sibirya İncelemeleri", 2.2. 2007, 137-139.

çini-ri am arıma ihiieadaa çö emeh
 ur enhz a lpa rınu g n- lili o lı lı - lı a a g t rı m e i
 ile u r m z - rı l f k - hı d i eme t a i eme d n o l d n
 eme eme d r h e n i a m a l rı d i i n e n i - rı a m n
 a rı l m u z e r - hı d i eme a l - i a g e - rı a a g d e
 me da n g t rı i d r i i m d e - hı d i i m e n rı hanmeli, kabadayı,
 şeker pancarı, kaya balığı, vb.²

Xakas Tili g m e r t - i d a - hı d i z u n t n m i f d a p l r Bir kavramı anlatan iki veya daha fazla kelimenin birleşmesiyle oluşan sözlere (xadil söster) birleşik söz denir. Timir çol, mal öskırceñner, ikincı ornmğ, xol salarğa, xarax tastırğa, vb.³

D · F · a a a c o a r - hı d i z d r i olañay xadil söster ve pırıkken xadil söster ve Orıs tilineñ alılğan xadil söster a l a l rı a p n d e d a l r Olañay xadil söster: gramer ve fonetik açıdan birleşmeksizin bir kavramı ifade eden ve birkaç kelimenin birleşmesiyle oluşan sözlere denir. Çalğıs azax çol, timir çolcular, kiris-sığıstar, irax-uzax.⁴ Bu - hı d i z d r d a a a c o a r i m i m i m a m a l m a l - e l i z i i m a t m r r i t t a m a l m a l e i d m e f l h e o l d n - hı d i z d r i anlatmak i temektedir.

D. F. Pataçakova, pırıkken xadil söster'le T rkiye T rkçe inde e d e g i m i o l a l o l d n - hı d i z d r i a a l m a i ç m e ç r Püül<pu çıl, ucam<uluğ içem, künörte<kün ortı, xarağat<xara xat, vb.

D.F. Pataçakova, Orıs tilineñ alılğan xadil söster'd a l a l m a o l a l a p a l n - hı d i z d r i a a n l t a d i r SSSR, MTS, paravoz<par+voz, samolët<sam+lët, vb.

D · F · a a a c o a r - hı d i z d r i e n i i e d i e Xakas Tilinin Orfografiyazi⁵ i ç e r d h e ç arıdığlıg xadil sösa l g a d i a p n d e d a m i e h e d m t rı

² Çor m z r m e r d r m d r i z u h r D r l n a a r l e
³ D.F. Pataçakova (1983), a.g.e., . 84
⁴ D.F. Pataçakova (1983), a.g.e., . 84
⁵ D. F. Pataçakova, Xakas Tilini Orfografiya So tigi g a n 1988, . 25-28

u x 2 1 m 1 : zaman eki
ula g p r r r r r : edat grubu
uyalar t çetken r u n d u m e i

5. Meslek adları ifade edenler:

ç r i o z 1 - ç i ç i r a r i m
ç o l p a g ç 1 : ajan, rehber
xarax ime r r r : göz doktoru
o l e n n e z r r r : çocuk doktoru
mal o k k r r r : h a ç n i r - e c i i i
a n a l e h - a m m e m r a m n
o x a o k k r r r : domuzculuk
t r n e z r r r - d l o t u

6. Yer, Yön ve mekân adları ifade edenler:

ada çir- uu : anayurt
a r i a z 1 a ç a n ç i r u a 1
u l h i l a ç a n ç i r - h h h o u u e r
a a o a 1 : Haka bölge i
x u u a z 1 - u u a 1
n h g a z 1 : ha tahane
h a a a z 1 - h a i r i
r n e r u a z 1 - u n e u a 1
k n k k r r r - a t
u n i g 1 - o u
o p a a a l : o p a k o y
o a a a a z 1 - o m a i r i
o a n t a g l r i : S a n d a h g l r i
j a a o h - i r a b o l g e i
a g l a t o a 1 D a g l a t a y b o l g e i
t a a a z 1 : tavuk k me i
t z a d o 1 - a - r a 1
Uybat pilt r r r - U a t - u r U a t h r h h - h q t g i e r
U a t ç 1 1 - U a t o a 1

7. Zamanın bir parçasını ifade eden adları anlatanlar:

a a 1 a 1 : aralı

a z c i a - / a
 a a c i a r i - u a y i a r i
 a c r a a : ekim
 c i : ocak
 i i c a - i i i
 a a m z i - i i m z a m h
 k i c i a a : a i m
 k i c i r a a : ni an
 k i r i u a i - i a n h a t
 u u i i - a t i i a n i i
 o r g a a - o a r a g u t o
 o t u z u - o t c i m z a m h
 o k i i - e d i i
 t a g z i - a t i i m z a m h
 t o a : temmuz
 t o o r e n k n r - d o g m u n
 u u l g i a a a - a i
 u u l g i r a a : mart

8. Genel bir kavramın tek bir varlığa ait olduğunu göstererek

nesne adı ifade eden adlar:

a c a m a g - a c a i g
 a a t o r i - a g o r u u
 x o z a n i c r i - a d i d i r i
 i u a l g - i g d i l g i
 i r i i i - u m e a g
 k n c a r i i - u i i g
 u n z i - u i i g
 m a t a z i : t fek, ilah e i
 p a l a p a l a i : torun
 p g z e g i : u yo unu, deniz yo unu
 u a l a n i g : girdap
 u g r e n i - u e g i m e n i
 a a m i r a a r i a m i a a r i
 t n m a a r i d u u u a y i
 c r e n t i - e g i m e n t i

tibe - u u g or n i
 t o g a - n a u c e
 u g n a c g a a r a a a a d a r i
 lenin orden - d n h d h
 z l l i k o d e n r z l l i z n d h

9. Bir parçanın bir bütüne ait olduğunu ifade eden isimler gösterir:

çir t : yery z
 xoy id r : koyun eti
 z r u a l a - a p l o n g a p l o u
 pek id r : inek eti
 nanz e e - r : yan cebi
 pray çir t r : evren, alem, d nya
 u g a z l - r h t m
 ta ax id r : tavuk eti
 tig r u r i - g u g
 tig r u l : goky z

2.2. Belirtili İsim Tamlaması Yapısındaki Birleşik İsimler:

(Közildilbeen Çaridğ Sös Pirigizi)

d a r n a l n a i o u n e r i i u u n d a e a d l i g a m a l n a a l
 e n r i - u t a m a l n a r i i u n u r a a d a t l i - a h l i i i u u r a l n
 e l n e g r p a l d i r
 a a u u r e d h e o n a l d a - e l i i i i n a m a l n a i a l g m e r
 e r n d r i a d e e n - h d i i n d r a p l m t r u r e t d n u - h d i
 i n d r u r e u r e h - e l i z i i n a m a l n a i e l h e
 a a r a l - i n e e r
 - e l i i i i n a m a l n a r e l n e e i e m e d e a d a u r r e
 u r r e h e d e r e a g n e g d e u n u u a m a l n a e p r i - e l i i
 - r i m - i i g i u u e i d a s l a n r e l i t n - r i i n e l i o l u u
 için (kapının kolu, arabanın anahtarı) yeni bir anlama, kavrama
 a r i l o a l n - h d i i n e d - u n e r e l e r l i e g d l r

a d a l g t - - n r - i n g d e r i a a h

ʒl ʒlh -- nr̄ - fiil g^d e ʒi^a a h
 ʒl ʒlh t t ḡr̄ : fiil kOk
 ʒl ʒlh i^a c^a u ũ ʒl : fiil çekimi
 ʒl ʒlh ʒ^a p ʒⁱ - fiil a^c t̄ i
 kiin r̄ ö l̄ : e yolu
 o t r̄ p̄ t̄ ḡ a paa : on e
 a pa ḡ h ʒ i l̄ a h : e t reme i
 a pa ḡ h -- ũ ʒ u h : a li uzunluk
 a pa ḡ h t̄ e n o h̄ : - o ḡ m̄ a l̄ n̄ no a t̄ i
 a pa ḡ h u e nr̄ a h̄ - u u d u m̄ e i
 u a l̄ h̄ i a a h̄ - e e a a m̄ i
 - nn ʒ r̄ nr̄ ʒ ii - u h̄ d e ḡ m̄ i
 - nn ʒ r̄ nr̄ t̄ e nr̄ - u u d u m̄ e i

2.3. Eksiz Tamlama Yapısındakiler:

e r i i i n̄ u r̄ u a a p̄ d̄ i ʒ a m̄ a l̄ a l̄ r̄ I i i n̄ a n
 a a n ḡ l̄ i e - ʒ i i e ʒ e r̄ a l̄ d̄ a t̄ - d̄ a m̄ a l̄ a l̄ r̄ e l̄ i ʒ i
 i n̄ a m̄ a l̄ a l̄ a p̄ i a l̄ u u l̄ n̄ a d̄ a e l̄ i e h̄ h̄ d u m̄ e i
 o u n̄ m̄ e d̄ a a n ḡ d̄ n̄ t̄ m̄ a l̄ a l̄ r̄ i C u u ũ a m̄ a l̄ a l̄ r̄ n̄
 ʒ i a l̄ r̄ - ʒ i o m̄ e t̄ i d̄ e e l̄ i e l̄ i e l̄ i d̄ e u u l̄ h̄ p̄ a d̄ i r̄
Hakas ipçi~Hakas ipçizi; Tom suğ~Tom suu, vb.

Xubay xus çiltis altında turıbisxan. (ÇT 11/2)

Xu^a u u i ʒ a t̄ d̄ a d̄ r̄ m̄ u

, iraxxi taygadan iñip axça. (XT5 43/13)

U^a t u u ʒ a t̄ i r̄ n̄ n̄ h̄ e a i o r̄

Pistiñ Tadar çon xımış kületpeçe. (XÖ 53/1)

- z i n̄ a l̄ r̄ a l̄ i i ʒ h̄ e ʒ d̄ n̄ i o r̄

Adimniñ kizİN azaa suğa teñze,

polzın, alın azaa teñze

Abığan polzın. –tidir. (XÇKÇ 170/23) (Kim Suğ: Yenisey ırmağı)

a t̄ m̄ a r̄ a a ḡ u a d̄ e ʒ r̄ e ʒ i n̄ u u o l̄ n̄ a a ʒ d̄ e ʒ r̄ e r̄
 a a n o l̄ n̄ e m̄ t̄
 - u a m̄ a l̄ a l̄ r̄ a i a a m̄ a l̄ a l̄ i ʒ i ʒ l̄ a a i a m̄ a l̄ a l̄ i
 n̄ i t̄ e l̄ i d̄ u u r̄ m̄ u o l̄ - i ʒ a d̄ a z̄ a n̄ a l̄ i n̄

a m̄a n̄a d̄a a m̄a a n̄n i e l i e h h a - o p̄a i h̄t̄e d̄ h̄ e ū
 v̄ e l̄i m̄i ōa l - i r̄
 - u t̄ a m̄a n̄a l̄ r̄ n̄z̄ a l̄ r̄ u r̄ r̄ i e u r̄ r̄ ç̄ i a a r̄ i r̄ e n̄ e l̄ r̄ i z̄ i
 i m̄ a m̄ a n̄ i ḡ i ā a r̄ a l - i r̄ e n̄ z̄ a l̄ r̄ d̄ a - kelime i kelime ine
 a a r̄ i m̄ d̄ - i ā a m̄ a n̄ i ḡ i ā a r̄ a l - i m̄ e ç̄ d̄ r̄
 h̄ a ḡ a n̄ n a r - h̄ a ç̄ a r̄ l̄ h̄ a ḡ a n̄ r̄
 r̄ i h̄ i e ç̄ R - r̄ a m̄ i r̄ i e giyilen elbi e
 r̄ i t e n̄ r̄ i ḡ ō a - f̄ a a t̄ f̄ l̄ a a
 r̄ i ā h̄ i n̄ h̄ a i ḡ e - f̄ h̄ m̄ e ç̄ o r̄ a h̄ i i i f̄ e m̄ e ç̄ l̄ i
 ool pala - o ḡ l̄ n̄ ç̄ u u o ḡ l̄ n̄ e r̄ e ç̄ u
 i p̄ a l - z̄ ç̄ u u z̄ ç̄ u
 t i ḡ r̄ i - : kili e, < t i ḡ r̄ i ḡ e
 t i m̄ r̄ o l : demir yolu/ demir yol

Yer adları oluşturan eksiz tamlamalar:

a ḡ a n̄ ç̄ o r̄ d̄ a a a n̄ e r̄ i
 a i ō ḡ r̄ i a a l i h̄ u h̄ a r̄ i d̄ a i
 xuba ol : Xuba çol()
 katanov aal : Katanov koy()
 o ḡ a ḡ - o ḡ l̄ d̄ a ḡ i
 t o m̄ u : Tom u-y(u)

Diğer çeşitli kavramlara ad olan eksiz tamlamalar:

a a d̄ a ḡ u ç̄ e ç̄ r̄ - - - ç̄ e m̄ e n̄ i
 a a r̄ i l̄ ḡ u ç̄ e - a a n̄ o r̄ a i
 a d̄ a p̄ a l - - - R̄ e a l̄ ḡ
 a ç̄ i a a - a a a a i
 ç i i t t u - ḡ n̄ j̄ i ā ç̄ ḡ d̄ e l̄ a n̄ l̄ - h̄ m̄ i
 ç o o n ç̄ l̄ r̄ - a a ç̄ e m̄ p̄ i
 x a k a i p̄ c̄ r̄ - a a a d̄ i h̄
 x a n t i ḡ r̄ : g o k y z , g o k k u b b e i
 x a r a a b a n : y a b a n h o r o z u
 i ḡ e a z̄ a l : o k u m a a l o n u
 i h̄ i - i d̄ a m̄ i
 i P o r̄ t - i P o r̄ t
 p e k i t c e - e m̄ e ç̄ i - r̄ a i

çre organnar	- im ora a rı u a l a r
ten id kod r m	- a t m d e i
ten r i t R l h	: çal m d i R l h i
kogin ortek	- u d e g i
u u o s a r	- u d r i
k n ari	- u h a f
kop an	- o g l a i
körçe organnar	- g m e ora a rı g d r
aa u g d g i l	- e n i g e m i l
o l n m	- g n l i a g
o i n-	- o m i - a
p e a	- a a - d g i
p u r i r a	- u f a d l i r e m p i
a d t n a - i n	: tuvalet abunu
t kt e a r	- e e a r i

3. Sıfat Tamlaması Yapısındaki Birleşik İsimler:

(Çarığ Söş Pirigizi)

u d e l m e d u u u u r d e d h e ç o a g n o l a
 u l l d l i g g i i a a u r r ç d d h ç o d i u l l n ç n - i e l m e
 a u u u - u - r e m d o e i l a a m l d a e e a a -gereç, terim,
 h d r h g e i n f l n i m a g e d u m d i .

aa d i m a	- o e l a a d i m a
a i g u	: içki, alkoll i çecek, votka
a ç u	- i r c i u
ad i o d a t	- a t a e r
a e m a r g	: krem rengi
a e r u g	: akar u
a e u e e	- a e ç u e
a e a m a	- a e ç a i
a g n u g	: akar u
a g n u ç i	- i z e r

a a l n a i	- p a l a d i n l
a a a a n t t g i	- a t o d a t e
a a a a a	- a t e c e
a m g a g	: modern, g n m zdeki
a a m a t g t g	- a i p a i i t a p a t l
a r e	: yalan
a r i g n m n g	: temiz y z l
ar ax pil	: kambur
a t g	: konuk e v e o f i n a i t n
a x a r a x	: a c g o z l , g o z doymaz, heve li
ax k o k	- a i n a i a - t e n
ax o y a t	: ak kula donlu at
a a g t g	: d r t a m i m i
a a t g	- a a t
ax x a y a x	- e t a g a d e a g
ax x a y l a x	- n a r t
ala at	: ala at
a z i r o l	: a a / a c a l o r e e i o l
aya k n	- t h i a a
a d a m o t o r l i g t t o r	: g c l motorlu trakt o r
a n a l g u n	- n r u u u t n
a n a l g o	: mutlu, me ut bir hayat
a c i a n c a	- a g t a
ç a g a a a	- t i a g
a c g n t r	: akraba diller
a c f a z i	- g n i o a
a c l i a a c o l	: patika
ç a r x a n a t	: yara a
a c r i m u n	- a r i m u n
a c r i m i l	- a r i m i t a t a
ç a t e	: taze ekmek
ç a p a l a	: bebek
a c a g l g i	- u u z
ç a t e	- n a n e i a t c i

çir m a ya	: dik kaya
çil xurt	- ç h a r a
çit r i t il g z r i r	- ç g n d r e a t e r r i a h d r i
çoo n a a l i g	- t ç i m d r u a i
ç g r i t il g z r i r	- o i d a l l a g ç
ç ze na m i r	- g z e a d a m o a a d a m
xacan daa pilen	- a g a a g m r
a d i a a r	- ç z a n a u r
a a l o n	- h z a n a u r
a a l n n e l r g z r i r	- h d i i n d r
a a m i g l	: yerli halk
a a n l g	- a l n e l a d a m u ç u e t l a d a m
a n t t	- a m i g l
xara çir	- d a r l e
xara xoo	- a a a t
xara xuzurux	: kara toprak
xara xurt	: bk. xurt: kurt, olucan
xara k (neç)	- a i m
a a u g	: kara b o c e k
xara talay	: zorla, cebren
xara ta	- p a a a n
xara xu	: kara deniz
xara paar	: k o m r
a a p r ç	: kartal
xara pora at	: ham ter (bir balı u n
xara eek	- i g e i
xara g n	: kara pora at
xara tal	: kara inek
xara ta	- p e l k u u m a a n o u
xara toraat	- a a - t
a r g m u	: k o m r
i r a a	: kara tora at
i p a	- a r a g g i
	- i r a a
	- z ç u g

u nu a a n t p o a t	: k u n u a a n t p o a t
k n o r t k a l	- g d e m e g i
u r a t - i	: g r e
u e z a l	: bordo (renk)
u e n i a l i g i a r	- e m e r u y z a r
k r p e k t e	- u m e m e
k k p a l t o	: g z l k p a l t o
m a t u	- o a i
n a a c i r	- a m o p a r h d n e m t o p a
n a a i l	- e n i i l h t
n a a g r e d g i l	- e n i g e t n i l
n a a o s l a n a r	- u u d n d r
n a a z e	- d u m d e
o r a a r i	- o u a z m a z i m a z i l
o r t a c	- g c e a r i l
o r t o l	- o u n a r i l
o r t a o k u l	: orta okul
o r t a p a r m a k	: orta parmak
o y n a x a t	: bk. <oyna ipç- r e g i i
o l d i l	: ol dil
o o n a n n a r	- a i l a i r
o o y c e	: vey anne
o o y p a b a	: vey baba
o r m i t r u t	- m u l a m
p a r - c o x k z r h	: b t n g c y l e
p a g c i r	: ilk zafer
p i k c r e k t g	: azimli ebatli y rek
p i k i	z o r i
p i k t g	: kilitli ev
p i r c o p t g	: m ttefik
p i r x u c a x	: bir kucak
p i r n i m e	- i c
p i r d e e n i m e	- i c
p r a n	h : tekil

p r i r u	: evvel i, önceki g n
pir r i r i	- a r a z or yer
pir i g r d e	: yönelme hâli
p r i r a l	- e h i n f
P o t a a g	: po ta kutu u
po ta ool	- e l n l
pray nime	- e r e
pray nime pilen	- h r a r
p u u n	- h r e h r
al xuzux	: erkek geyik
a r i a qı	- a ç e g i g h a a n
a r i g r i g	- t p i t ma
a r i e e	- t p a r l
u u g a a p	: ivri inek
a r i e e	: b y k parmak
i n e ç	- i r i h a r i h
i r o o a t h	- d o u g r e z
o o i	- z a n t y e l o m h
- a h	- o g u i
u g o x çir	- z a r n z
- t t g h	: u uz, kurak toprak
a h n n e z r i r	- u t h g i a g m l h
tay a g	- a a h i a n d d e
tay c e	- a n h a a f n a n e e
t a g	- a n h a a f n a n h
t i l h n d a g u n n e r	- m e a e c i
t i o r a i n g	: dil o n n d e k i n l l e r
t i o o n g	- d i o a d a i
t i r o p a l	- d a r a i n a i
tim r i u e e	: dil iz çocuk
tim r i - h	: demir k rek
t i m r i c i r e	: demir kova, bakraç
t i r g n n e z r i r	: demir zincir
t i r g i g u e r	- y c a n a h a n
	- a h i g e r

tort k ^ı r ^ı g	: dört adam
u t ^ı u g	: tuzlu u
tuyux poon	- r a ş ra
u ^ı g ^ı u g	- a t t u
u u l ^ı g ^ı m ^ı r	: b y k evinç
u u l ^ı g ^ı p c t	: abla
u u l ^ı g ^ı o q	- a ı m a ı
- gredigl ^ı g z r r	- i m a d a m ı
- t d e g ^ı r i m	: t dudak
a t n a g ^ı r i m	: alt dudak
- t z m a r i	: g ney, t m a r u t t a f
- z m r a l	: ç n e çocuk

4. Çeşitli Kelime Gruplarıyla ve Yapılan Birleşik

İsimler:

- u e l m e g u u r i a z a r r f i i u u d i e l m e d r h z ı i a t f i i e h k d r h i f a ı o u c u n d a i i e a d a a a z a l e m e n h - f i ara a g m e i d o u l u u l n - k d i i m d t f h

4.1. ([Sıfat-fiil Eki Almış Fiil] + İsim) Yapısındaki

Birleşik İsimler:

a a u r e h e a a n e t e n g n g n u a n e n a a r e r i a t f i k l i f i i r i h i m d r d o l u u u u - k d i i imlerd k u a p ı u r i e u r e h e e ı ı u n n i r yak-ar top (yak-an top), bak-ar kör, ak-ar su, çık-maz sokak, vb.

1. Terim adı yaparlar:

adalçatxan annar	- o m u t a ı l r m t
a a l n g n i t	: gezezen
xatalçatxan an	- a t p a l n a ı m t
xatapçatxan an	- a t p a ı
irtken tu	- g m z a m n
p d r e p a a ç	: gizli o z n e
polar tu	- g n z a m n g c e z a m n g m e r m i
polçatxan tu	- m i z a m n g m e r m i

2. Yer ve yön bildiren isimler yapar:

azır çöl	- a d , o l z i
axır çir	- ı ş a n
xonca çir	: konak
kəç çir	- g h i e r i
oie çir	: oturak, bank
tooreen çir	: vatan, anavatan
toor çir	: vatan
ta xarlaca çir	: tuvalet
3. Vasıf isimleri yapar:	
u çir	- ç t m o u u l
xaar çir	- z a m i e i a u n a
a aa çir	: kaynar u
xurutxan çir	- u r m u e t
çir tençetken çir	: emekçi kitle i, halk
parar k çir	: gelecek
pirgen o çir	- a a i e r i m i z
Po çir	: olgu, gerçek
aalçatxan çir	- a ş a i a ş m l i h
çir çir	- i i e i i e a - i
undulba k çir	: ol m g n
tartça nime çir	: igara, t t n
çir çir	: tatil g n
a pa çir	: bilmece
tartxan it çir	- a u n a , a r m u e t

4.2 (İsim + [Sıfat-fiil Eki Almış Fiil] + İsim) Yapısındaki Birleşik İsimler:

1. Nesne ismi yapar:	
a çir	: grayder, buldozer
pox ax tokçe oymax	: çöp teneke i
2. Vasıf ismi yapar:	
çir çir	- i g e m z , n a u l i a i a i m i i i
çir çir	- i i o i a n e r i h o i a n
xarax çitpe talay	- u i z - u c a ız deniz, onu gor lmez deniz

1. a t m a l r a a u r r e d h e ⁶ *Oris Tilineñ ahlgan xadıl söster*
 ve *Oris Tilineñ kirgen xadıl söster*⁷ a t m a l r a a u r r e d h e
 1. a t m a l r a a u r r e d h e o n d a n g d i f a i a l r a d u r
 1. a t m a l r a a u r r e d h e o n d a n g d i f a i o u Xakas
 Tili ⁸ m e r a t - i d a d a a d d i f - u u z e n ü n l r neologizm
 o l a d a l n i r r n
 a a u r r e d h e 1. a t m a l - f i z d r h - f i m u
 d i h h m a u a r r a n g e - f i m a a a u r r e d h e h h m a
 u a r r a n g e z i f

6.1. Yapılışları:

- a a u r r e d h e 1. a t m a l - f i z d r h - f i m u o l l a l a p l r
 I m d r u u a r r a z i f e a r r a a i a n o a a l m a e t d r i
 o n z e ü 1. a t m a l r o u m e n a a u r r e d h e h h m a l i a n
 uygun okunur.
 APŞ - m e r a t r i r e n a a r i (*Amerika Birleşik Devletleri*)
 KPCC - o e t o z - i h s o m m u n i t e r p r t z i
 (*Sovyetler Birliğinin Kominist partisi*)
 TACC - o e t o z - i h d d f a g n t z i (*Sovyetler Birliğinin Telefon Şirketi*)
 CCCP - o e t a o t a i l i t e a e p u - l a l r i h
 o z - i (*Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği*)
 2. I i e l m e n h o e e e d r h h - f i m e i
 a e d h e o l a n i a t m a l r
 Parovoz : *tren*; parovoz < par + voz; par: *buhar*, voz: *vozit*;
 taşır-, çek-

⁶ D.F. Pataçakova, *Xaka Tili*, Abakan-1962, . 86
⁷ D.F. Pataçakova, *Xaka Tilineñ Kirgen Xadıl Söster*, 1988, . 28
⁸ D.F. Pataçakova, a.g.e., . 28

Sonuç

1. *u u n u r r d e r d e o l u g g i a a u r e h e e n*
a *g n - i i i h a p i m i* belirtisiz isim tamlaması ve sıfat tamlaması e *l h e a p i r*

2. *a a u r e h e g h l o l i* -e *l i z i i n a m a i* *l i d u a n m a d a e l m e d r u t e t i i* bitki, meyve, organ, hayvan, terim, meslek, yer, yön adları, zamanın bir parçasını ifade eden genel adlar, nesne, alet, bir bütünün parçasını ifade eden genel adlar t retilir.

3. *i t t a m a i a a l r* terim, yer, yön adları, hayvan, nesne, alet, renk, vasıf adları, soyut ve organ adları t retilir.

4. Haka T rkçe i, birçok yonden E ki T rkçe doneminin izlerini hâlâ ko r m a d r O r h g i n i u r e e z i i n a m a i a l r a a u r e h e e u l l h t r

Tabat aal: Tabat ko y , *Ani Suğ* h u u u u a g u d a g r .

5. *o n i l l d a - e l i i i i n a m a i a l r g h l l i d* terim adları u t t i m t i

glagolnñ ööni - f i i g d e r i a a h

glagolnñ sırayca xubulzı : fiil çekimi

glagolnñ töstügi : fiil kök

glagolnñ zalogtarı - f i i a t i

tapsağnñ xozılçatxanı : e t reme i

ünnıglernññ tüskenı - u u d u m e i

6. T rkiyeT rkçe inde bir veya iki kelimeyle ifade edilen kavramlar Haka T rkçe inde ikiden fazla kelimeyle ifade edilir. Bu *d r m a a u r e e e - i h h g l i n h i a m a i n d i g h*
e a d i h z a l i d n e g h i g e r i

ot sapçañ kızı o i r t p g i - *istın kisceñ ton*: atlet; *ıstı köycen*

kızı i a n i i r a x n i m e s a a l a i n - r -

7. *a a u r e h e i a t m i l - i d i z d r h - i i m u*
i h h m a i u i i a n g e - i i m d a a a u r e h h m a i
u i i a n g e z i r

KAYNAKLAR

- ANJİGONOVA, O. P., SUBRAKOVA, O. V., TOPOYEVA, L. S. (1989), *Russko-Xakasskiy Razgovornik*, Abakan.
- ARIKOĞLU, Ekrem (2003), *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi 25 Hakas Edebiyatı*, Ankara.
- BALTIJAKOV, N. T. (1994), *Kem Suğaa Çurtapça*, Abakan.
- BANGUOĞLU, Tahsin (1986), *Türkçenin Grameri*, TTK. Ankara.
- BASKAKOV, N. A. (1975), *Grammatika Xakasskogo Yazıka*, Mo kva.
- BASKAKOV, N. A., İNKİJEKOVA (1982), *Xakasskogo Russkiy Slovar*, Mo kva.
- BİLGEGİL, Kaya (1964), *Türkçe Dil Bilgisi*, Ankara.
- BUTANAEV, Viktor. Y. (1999), *Xakassko-Russkiy İstoriko-Etnografiçeskiy Slovar*, Abakan.
- BUTANAEV, Viktor. Y., BUTANAEV (1982), *Çirim Tamurları, Xakas Kip-Çooxtarı*, Abakan.
- CEMİLOĞLU (2001), *Dede Korkut Hikâyeleri Üzerinde Söz Dizimi Bakımından Bir İnceleme*, Ankara.
- ÇANKOV (1994), *Xakas Tili-4*, Abakan.
- ÇANKOV, D. G., KARPOV, L. G. (1990), *Xakas Tili-5*, Abakan.
- DENY, Jean (1995), *Türk Dilinin Temel Kuralları* (Çev. Oytun), Ankara.
- DİRENKOVA, N. P. (1948), *Grammatika Xakasskogo Yazıka, Fonetika i Morfogiya*, Abakan.
- DOMOJAKOV (1994), *Xakas Çonının Nımaxtarı*, Abakan.
- ERGİN, Muharrem (1983), *Türk Dil Bilgisi*, Ankara.
- GABAIN, A. Von (1988), *Eski Türkçenin Grameri*, (Çev. Mehmet), Ankara.
- Xakas Literaturazi, 10-11*, Ankara.

- Xakas Literaturazı, Uçebnik-xre tomatiya 9 Klaxa*, Abakan 1986.
- HATIPOĞLU**, Vecihe (1981), *Türkçenin Ekleri*, Ankara.
- KARA**, Mehmet (2005), *Hakas Türkçesinde İsim*, Gazi. nv. So. Bil.
- KARAHAN**, Leyla (1995), *Türkçede Söz Dizimi -Cümle Tahlilleri-*
- KATANOV**, N. F. (1963), *Xakasskiy Folklor*, Abakan,.
- KİRBİJEKOVA**, U. N. (1960), *Xakas Çonniñ Söspekteri, Çoox-Çaaxtarı, Sispekteri*, Abakan.
- KOBYAKOV**, V., **TOPANOV**, A. (1982), *Xızıl Çazı*, Abakan.
- KONONOV**, A. N. (1968), "İnqarın e iqtisadın u tme e i r i e z a pı mı" *TDAY Belleten*, TDK yay. . 81-88.
- KORKMAZ**, Zeynep (1992), *Gramer Terimleri Sözlüğü*, TDK, Ankara.
- KULAGAŞEVA** Z. I. (1973), *Altın Tayçı-Alptığ Nımax*, Abakan,.
Lingvistika Terminlerinin Orıs-Xakas Söstigi, Abakan 1976.
- MEDVEDOVSKOY**, A. Y. (1992), *Altın Xıs*, Abakan,.
- NASKALİ**, Emine G. (1997), *Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu*, TDK yay.: 667, Ankara.
- ÖZKAN**, Fatma (1998), *Altın Arığ Destanı*, Bilig yay. Ankara.
- PATAÇOKOVA**, D. F. (1983), *Xakas Tili*, Abakan.
- PATAÇOKOVA**, D. F. (1988), *Xakas Tilinin Orfografiyazı-Orfografiya Söstigi*, Abakan.
Rusça-Türkçe Sözlük, Moskva 1972.
- ŞULBAEVA**, Valentina (1997), *Çurtas Salğağında*
- TEKİN**, Talat (2000), *Orhon Türkçesi Gramer*
- TOPOEV**, A. A. (1962), *Altın Tayma*, Abakan.
- TOPOEV** I. a (1997), *Xonaltax Öditi*
- TROYAKOB**, P. A., *Xakas Çonının Kip-Çooxtarı*
- TURAN**, Mitha (1984) *Çurtas Çollarınca*, Abakan.
- TURAN**, Mitha (1981), *Pay Turek*, Abakan.

146

ZÜLFİKAR, H. (1991), *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*, TDK Yay., Ankara.